

10. Помірко Р.С. Родова ознака і вторинна номінація іменникових корелятив // Мовознавство. – 1989. – №4. – С. 35–40.
11. Потебня А.А. Язык и народность // Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 158–185.
12. Соссюр Фердинан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
13. Суперанская А.В. Ударение в заимствованных словах в современном русском языке. – М., 1968. – 310 с.
14. Хлынова О.С. Лексико-грамматическая адаптация германских заимствований в русском языке XX века (на материале прессы 1991–2000 гг.): Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. – 24 с.
15. Хмелінська Р.М. Іншомовні запозичення в російській архітектурній лексиці радянського періоду // Мовознавство. – 1978. – №5. – С. 77–82.
16. Цимбалюк Ю.В. Зміна числового значення іншомовних запозичень в українській мові // Мовознавство. – 1977. – №1. – С. 25–30.
17. Шульга С.В. Унификация русского субстантивного склонения с точки зрения структуры родовых и числовых противопоставлений // Вопросы языкознания. – 1983. – №2. – С. 117–121.

В.М.Топтун

Мотивація кличок в українській зооніміці

З погляду мотивованості всі клички (зооніми) тварин поділяються на мотивовані та немотивовані. Очевидно, говорити про принципи номінації можна не тільки по відношенню до мотивованих кличок, тому що немотивовані даються без урахування якихось особливостей тварин. І все ж при називанні навіть незвичайною кличкою людина керується якимись міркуваннями, які залишаються невідомими.

Мотивовані клички

Ступінь мотивації кличок різний. Умовно ми виділяємо клички реально мотивовані й символічно мотивовані. До реально мотивованих ми відносимо такі, які містять у собі безпосередньо ту чи іншу ознаку названої тварини, наприклад: корова /Білохвоста/ (з білим хвостом); /Однорога/ (з одним рогом). Сюди ж належать клички, які вказують на ознаку, що могла б належати даній тварині, наприклад: кінь /Вишор/ – мчить швидко; корова /Бодяка/ – бідова; /Вожака/ – іде попереду.

До символічно мотивованих кличок належать такі, що безпосередньо не відносяться до тварини, можуть характеризувати її з яко-

гось боку (частіше від усього це порівняння), наприклад: корова /Принце□са/ – за її зовнішність та поведінку за асоціацією з принцесою; кінь /Бо□цман/ – суворий, як боцман на кораблі.

Реально мотивовані клички

1. Клички, які вказують на масть тварини.

Назва тварин за мастю – явище загальноукраїнське, про що свідчать наступні факти:

А. Клички, що знайшли відображення у словниках, наприклад: Рябко, а, ч. – розм. Непородистий дворовий собака або кіт (звичайно рябої масті) [6, с. 921]; Сірко, а, ч. – Собака, переважно сірої масті [6, с. 230].

Б. Клички, які знаходимо у записях діалектної мови: "Сусідська Попеляста зачатила до нас"; "Гнідий – хороший кінь"; "Ваш Рябко гавкав цілу ніч" (с.Більмачівка, Ічнянського р-ну).

В. Клички, які вказують на масть, зустрічаємо і в художніх творах: "Страшений Лев, бурлака Вовк і наш **Сірко**-собака..." [2, с. 141]; "Один **Рябко**, один, як палець, не дрімає..." [1, с. 100]; "Приходить дядько додому, зробив на колесах стугу і вкинув туди три собаки: **Сірка, Білка і Жука** ..." [4, с. 257].

Ці клички можна назвати максимально мотивованими, отож закономірним є питання про те, чи не є вони просто загальними назвами? У даному випадку загальна назва вказує на ознаки тварини і тим самим конотує. Дійсно, кожну тварину сірої масті можна назвати Сірком. Але ці "сірки" можуть мати й іншу назву. Тоді слово "сірко" у вживанні до них залишається загальною назвою. Якщо ж іншої клички немає, кличкою стає саме визначення масті.

2. Клички, які вказують на індивідуальні особливі зовнішні ознаки тварини: /Чи□рва/ – із чирвою на лобі; /Чуба□тий/, /Кучер'ава/ – залежно від покриву голови; /Ли□ска/, /Безро□га/, /Бу□бна/, /Б'ілон'і□жка/ та ін.

3. Клички, які передають особливості зросту та віку тварини: /Мала□/, /Канаре□йка/, /Мал'ук/, /Мура□шка/, /Ма□л'чик/, /Кно□па/, /Д'ід/.

4. Клички, які відзначають особливості поведінки тварини: /Мазу□н/ – бик; /Со□н'а/, /Ре□ва/, /Би□стра/ – корови; /Буди□ло/, /Шу□мка/, /Ла□йка/ – собаки.

5. Клички, які вказують на особливості норову тварин: /В'і□рний/, /Ди□кий/, /Л'у□тий/, /Буйа□н/ – коні; /Ти□ха/, /Ви□дра/, /Заді□ра/,

/Гроза□/, /Задо□рна/ – корови; /П'іра□т/, /В'ітрого□н/, /Бос'а□к/ – собаки; /Тру□с/, /Бад'о□р/, /Забо□ї/ – бики.

6. Клички, які відображають ставлення людини до тварини: /Лу□ба/, /Жда□нка/, /Га□рна/, /Кра□л'а/, /Заба□ва/, /Ми□□□□□□□□□□□□□□□□лка/, /Краса/, /Ку□кла/ – корови; /Дружо□к/, /М'єчта□□□/, /Йа□сочка/, /Жда□н/ – собаки.

7. Клички, які відобразили різні життєві ситуації, пов'язані із вирощуванням тварини або появою її на світ: /На□йда/, /Чужа□/, /Заблу□да/, /Сирота□/, /М'і□нка/ – корови; /Ве□шта/, /Водохл'о□б/, /Споти□ка/, /Зло□дїї/ – коні.

8. Клички, які свідчать про час народження тварини: а) місяць: /Гру□дка/, /Жоўтне□ва/. Також зустрічаються клички тварин, які вказують на місяць народження від російських назв місяців: /Окт'абри□на/, /Ма□рта/, /Ма□їка/, /Майо□ва/. Зафіксовані назви усіх дванадцяти місяців;

б) пора року: /Л'і□тка/, /Ос'і□н':а/, /Кол'а□дка/, /Р'іздв'а□на/;

в) день тижня: /Субо□тка/, /П'я□тниц'а/;

г) час доби: /Зо□р'ка/, /Н'і□чка/, /Зор'а□на/.

Цей принцип дуже поширений для найменування корів.

9. Клички – видові позначення тварин: /Барбо□с/, /Бара□н/, /Ба□рси́к/, /Бул'до□г/, /Л'о□ва/ – собаки; /О□рлик/, /Со□кол/, /Ти□гр/, /Ла□сточка/, /Ча□йка/ – коні.

Символічно мотивовані клички

Клички цього типу можуть і не характеризувати тварину, але за деякими асоціаціями вживаються для вказівки на ті або інші її ознаки: /Мазу□рка/, /Да□мка/, /Мр'і□йа/, /Орли□ц'а/, /Топо□л'а/, /Бал'єри□на/ – корови; /Урага□н/, /Ого□н', /Коро□л', /П'іоне□р/, /Гран'і□т/, /Ви□хор/ – коні; /Вулка□н/, /Мушкит'о□р/, /Ло□рд/, /Інду□с/, /Ла□да/, /Це□зар/, /Матро□с/ – собаки; /Марки□з/, /П'іло□т/, /Хаса□н/, /Ма□рс'ік/ – коти.

Немотивовані клички

Немотивовані клички діляться на дві групи: 1) клички, у функції яких виступають власні імена інших категорій (імена людей і т.д.); 2) клички, у функції яких використані загальні назви різних семантичних груп. Немотивовані клички не містять у собі ніяких вказівок на ознаки названих тварин.

Різні власні імена у ролі кличок

1. Реальні особисті імена: /Кат'у□ша/, /Ман'ка/, /Да□шка/, /Мару□с'а/, /Гру□н'а/, /Пол'і□на/, /Гла□ша/ – корови; /Марти□н/, /Бо□р'а/, /Ле□с'/, /Оме□л'ко/ – бики; /Ма□шка/, /Са□ва/, /Зо□йа/ – коні; /Анто□шка/, /Ва□с'ка/, /Куз'ма□/ – коти.

Прізвища, імена та по батькові: /Куту□зов/, /Це□зар/, /П'іначе□т/ – коні; /Іва□н Іва□нович/, /Па□л Па□лич/ – гусаки; /Бо□рман/, /Са□н Са□нич/ – коти. Цей спосіб називання тварин мало поширений в українській зооніміці.

2. Топо-і астрозооніми: /Во□лга/, /Куба□нка/, /Амазо□нка/, /Сама□ра/ – корови; /Казбе□к/, /Йуп'і□тер/, /Ура□л/ – коні; /Аму□р/, /Байка□л/, /А□л'фа/, /Ура□н/ – собаки.

3. Екзотичні неукраїнські імена, у тому числі імена з художніх творів і кінофільмів: /Іза□ура/, /Раке□л'/, /Ба□рбара/, /Са□ра/, /Рамо□на/, /Е□м:а/ – корови; /Ато□с/, /Га□млет/, /Русла□н/ – коні; /Но□ра/, /Д'і□к/, /Ал'і□са/ – коти; /Тарза□н/, /С'і□льва/, /Де□кс/, /Са□нта/, /Ч'і□ко/, /Мал'в'і□на/ – собаки. Найбільша кількість кличок такого типу належить собакам.

4. Перенесені зооніми, у тому числі й запозичені з художньої літератури й кінофільмів: /Леопол'д/, /То□м/, /Па□н Ко□ц'кий/ – коти; /Фу□н'ік/ – поросся, /Ле□с':і/, /Мухта□р/, /Мо□с'ка/, /Баг'і□ра/ – собаки.

6. Міфологічні власні назви: /Зе□ўс/, /Йасо□н/ – коні; /Афроді□та/, /Ге□ра/, /Куп'ідо□н/, /Аполо□н/ – собаки.

Із усіх перерахованих ономастичних груп до традиційних належать тільки власні імена людей (як власне українські, так і неукраїнські), які вживаються для назви тварин скрізь, решта імен поширена менше. Мабуть, початково тварини називалися людськими іменами у день відзначення імені святого: /Ду□н'а/ – корова, народилася на Євдокії. Більшість топозоонімів утворилися від загально-відомих топонімів. Хоча у кличках тварин досліджуваної території зустрічаються топозооніми, які вживаються на незначній частині: /У□дай/, /Борзна□/, /Осте□р/, /Ба□хмач/, /Смо□л'анка/ – усі ці річки та населені пункти знаходяться на території Чернігівської області.

Клички собак за характером використаного лексичного матеріалу стоять далі за всіх від імен людей. Особові імена у ролі собачих кличок використовуються рідко, і переважно запозичені: /Б'і□л./, /Ча□к/, /Рудо□л'ф/, /А□за/. А в корів навпаки – переважно слов'янські: /Ва□р'а/, /Га□л'а/, /Кс'у□ша/, /Л'у□с'а/.

Загальні імена в ролі кличок

1. Назви осіб: /Цари□ц'а/, /Ба□рин'а/, /Мор'а□чка/, /Арт'і□стка/ – корови; /Ле□д'і/, /Г'о□тка/ – собаки; /Майо□р/, /Коза□к/, /Ге□т'ман/, /Риба□к/ – коні.

2. Назви птахів: /Соро□ка/, /Ла□сточка/, /□волга/, /Жура□ўка/ – корови; /Йа□струб/, /Снігу□р/, /Чи□біс/, /Глуха□р/ – коні; /Чи□жик/, /Чорно□гуз/, /Попуга□ї/, /Ф'і□л'ін/ – коти.

3. Назви тварин інших видів: /Б'і□лка/, /Ко□бра/, /Козу□л'а/ – корови; /У□ж/, /Кара□сь/, /Зе□бр/ (від зебра), /Кро□т/ – коні; /Во□ўк/, /Барсу□к/ – собаки.

4. Назви рослин: /Рома□шка/, /Йали□на/, /Кали□на/ – корови; /Ла□ндиш/, /Кле□н/, /Т'ул'па□н/, /Грана□т/, /Фі□кус/ – коні; /Воло□шка/, /Лава□нда/, /Сли□ва/ – кози.

5. Назви різних предметів і явищ: /Раке□та/, /Л'у□стра/, /Гроза□/, /Хви□л'а/ – корови; /Магн'і□т/, /Зен'і□т/, /Алма□з/, /Фол'га□/ – коні; /Барка□с/, /Ку□б'ік/, /Пу□гоўка/, /Ага□т/ – собаки.

6. Якості: /Скри□стий/, /Лазу□рний/, /Би□стрий/, /Смагл'а□вий/ – коні; /В'□рна/, /До□бра/, /У□мна/ – корови.

У структурно-граматичному плані значний інтерес становить кількість складів у кличках. Серед усіх кличок, які були зібрані на досліджуваній території, переважну більшість становлять двоскладові (62%) та трискладові (28%). При виборі клички кількість складів відіграє важливу роль, що пояснюється особливими функціями. Тому для кличок добирають слова недовгі та з визначеним місцем наголосу. Необхідність визначеного місця наголосу настільки велика, що у деяких словах наголос переноситься: /Кра□са/, /Зи□ма/, /Шта□н'ко/, /Тра□ва/, /Зо□р'а/, /С'л'о□за/. Хоча перенос наголосу може бути продиктований і лексичною аналогією: /Р'а□бка/ – /Р'а□ба/, /Красо□тка/ – /Красо□та/.

Щоб упевнитися в близькості багатьох кличок з прізвищами, прізвищами та давньоруськими іменами, достатньо звернутися до словників О.І.Дея "Словник українських псевдонімів" та Ю.К.Редька "Довідник українських прізвищ", де основною частиною є словник, у якому зібрано близько 4 000 прізвищ. Так, у словнику О.І.Дея ми знаходимо такі відповідники кличок: Гр□ач, Барві□нок, Ба□рс, Біла□н, Во□ля, Зі□рка, Сми□к, Ча□лий, Шуми□ло, Ясни□ї та ін. (3, с. 28, 66, 70, 106, 164, 350, 389, 399, 411). У довіднику Ю.К.Редька зустрічаємо такі прізвища: Березі□ї, Білу□ха, Буді□ї, Васи□лик, Гні□даш, Дуна□ї, Жовто□к, Красі□ї, Круті□ї, Мете□лиця та ін. (5, с. 75, 76, 80, 81, 94, 103, 108, 111, 133, 134, 154). Такі ж клички були зафіксовані й на досліджуваній території.

У праці М.Л.Худаша "З історії української антропонімії" знаходимо твердження про близькість кличок з давньоруськими іменами: "Писемні джерела свідчать, що вже в давньоруську добу існував традиційно сформований репертуар нехрещених власних імен, що так само переходив від покоління до покоління, хоч і не регламентувався жодними канонізованими списками, церквою або державою. Тут, з одного боку, вживалися прадавні слов'янські власні імена-композиції типу Володимир, Ярослав, Остромир тощо, які поступово втрачали свій первісний семантичний зміст і сприймалися як специфічні імена традиційного вжитку, а з другого – імена, які прийшли з апелювальної лексики, типу Баран, Вовк, Чайка, Муха, Граб, Мороз, у тому числі й різні особові назви цього типу, що характеризували дитину за якоюсь зовнішньою ознакою (Біляк, Чорниш), внутрішньою (Верещака, Мовчан), називали дитину за черговістю її народження в сім'ї (Третяк, Семак), часом народження (Вешняк, тобто Весняк, Середа) і таке інше" [7, с. 158].

Імена другого типу безпосередньо пов'язані з апелювальною фондою лексики розмовної мови східних слов'ян. Ця форма власних імен в усій різноманітності своїх типових виявів має ще й загальнозрозумілу сигніфікацію, і в кожному конкретному випадку той, хто вдавався до вибору такого нехрещеного імені, свідомо міг керуватися потрібним йому реальним значенням апелювального. Отже, ще в давньоруський період нехрещені власні імена цього типу (у зв'язку з відомим фактом поширення християнства і християнських імен) перспективу свого розвитку втратили. Але за традицією ще протягом кількох віків вони існували й у тих чи інших граматичних формах у вигляді прізвищ та прізвиськ дійшли до наших часів.

Такої ж думки щодо називання людей прізвиськами й про спільність прізвищ та кличок тварин дотримується і Ю.К.Редько. Він зазначає, що досить значну групу українських прізвищ складають прізвища, основою для творення яких була характерна особиста ознака, що виділяла людину з її оточення. Прізвища такого типу виникли з первісних прізвиськ. Основою для створення прізвиська могла бути як позитивна, так і негативна ознака [5, с. 39]. Цей спосіб використовується й при виборі клички тварині, про що вже згадувалося.

За зовнішніми ознаками прізвиська могли вказувати на зріст (Велика□ч, Малу□к, Ку□ций), будову тіла (Здорове□га, Тенді□тний), на сильно розвинену або, навпаки, дефективну частину тіла (Голова□тий, Губа□й, Носа□ль), на каліцтво або

фізичні вади (Горба□ль, Глу□х), на колір волосся (Руди□й, Біла□нь). Психічних властивостей, що стали основою для творення прізвиськ, теж дуже багато. Людина спокійна, добра одержувала прізвисько Ласка□вий, Тиху□н, зарозуміла й криклива – Горла□й, Крику□н, нетовариська, похмура – Бурчи□ло, Ворку□н, повільної вдачі – Гми□ря, Заба□ра, а рухлива, активна – Мото□рний, Жва□вий.

Отже, принципи, які покладені в основу мотивації кличок, є тими ж, що й при називанні людей прізвиськами, а в давньоруську пору – іменами.

Література

1. Антологія української літератури для дітей. – Т. 1. – К.
2. Глібов Л.І. Твори. – К.: Веселка, 1988. – 236 с.
3. Дей О.І. Словник українських псевдонімів. – К.: Наук. думка, 1969. – 560 ст.
4. Казки про тварин. – К.: Наук. думка, 1979.
5. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. – К.: Рад. шк., 1969. – 256 с.
6. СУМ. – Т. 8–9. – К.: Наук. думка, 1977 (8 т.), 1878 (9 т.).
7. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / Відп. ред. Д.Г.Гринчишин. – К.: Наук. думка, 1977. – 239 с.

Н.С.Рибалка

Пропозиційна мотивація англійських номенклатурних назв ссавців у когнітивно-ономасіологічному аспекті

В умовах сучасного інформаційного суспільства, коли постійно виникають нові сфери пізнання і відповідно утворюються нові мови для спеціальних цілей, постає потреба вивчення формування одиниць уже сталих терміносистем та номенклатур, які послужили б своєрідною "моделлю" для творення та систематизації новітніх систем номенів і термінів. Номенклатурні одиниці можна охарактеризувати як носії конденсованої і водночас максимально конкретної інформації про позначене. Тому і вивчення номінативних технік є важливим, оскільки їхній вибір віддзеркалює відмінні, диференційні ознаки видів одного класу.

Обрана нами номенклатурна система "Ссавці" є особливо цікавою для дослідження, оскільки одним із найближчих людині і